

Zbigniew Grochowski

Szkic dziejowy przygotowania kandydatów do kapłaństwa w Kościele łacińskim do XIX w.

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 48/1-2, 241-246

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ZBIGNIEW GROCHOWSKI

SZKIC DZIEJOWY PRZYGOTOWANIA KANDYDATÓW DO KAPŁAŃSTWA W KOŚCIELE ŁACIŃSKIM DO XIX W.

Żadna instytucja społeczna nie powstaje nagle. Zazwyczaj jest ona dziełem długiego rozwoju. Wraz z pojawieniem się nowej instytucji rodzą się normy, które wyznaczają jej funkcjonalność. Dorobek naukowo – wychowawczy obecnych seminariów duchownych, to owoc pracy i troski Kościoła poprzez wieki. A wszystko w tym celu, aby jak najlepiej przygotować kandydatów do kapłaństwa, którzy poprowadzą ludzi do zbawienia.

Pierwszym nauczycielem i wychowawcą apostołów był sam Jezus Chrystus. Apostołowie słuchali Jego nauki, patrzyli na Jego czyny i przykład, zadawali pytania (J 13-17). Chrystus daje sugestie osobnego przedkładania Jego nauki wybranym uczniom „Osobno zaś objaśniał wszystko swoim uczniom” (Mk 4,34; Mt 13,11; Mk 4,11; Łk 8,10). Zatem tu możemy dopatrywać się idei życia seminaryjnego, jako odrębnego ośrodka.

Apostołowie następnie przygotowywali sobie uczniów (1Tym 4, 13; 5, 22) i następców w osobie Marka, Łukasza, Linusa, Kleta. Przypuszcza się, że w pierwszych trzech wiekach męczeńskich czasów Kościoła, biskupi sami przygotowywali sobie współpracowników. Domy biskupie były miejscem zamieszkania i szkołą dla kleryków¹. W ten sposób domy biskupie zwane „episcopium” stały się ośrodkami do kształcenia kandydatów do kapłaństwa. W II wieku powstały szkoły katechetyczne w Cezarei Palestyńskiej, Antiochii, Aleksandrii, w Rzymie. Słynna była z końca II stulecia szkoła aleksandryjska pod kierownictwem Orygenesesa, czy na początku III szkoła kartagińska pod przewodnictwem Tertuliana².

¹ Seminaria Ecclesiae Catholicae, (ed.) Sacra Congregatio de Seminariis et Studio-
rum Universitatibus, Roma 1963 s. 27; S. Librowski, Dekret Soboru Trydenckiego
o seminariach i pierwsze seminaria diecezjalne w Polsce, *Ateneum Kapłańskie* 72
(1969) z. 2 s. 204.

² *Seminaria Ecclesiae...*, dz. cyt., s. 30-31.

Na przełomie IV i V wieku w Tağaście została założona przez św. Augustyna wspólnota przygotowująca do urzędu biskupów i prezbiterów, która dała pewne podwaliny pod szkolnictwo kościelne³. Podobne szkoły z tego okresu, to szkoła św. Euzebiusza (+370), biskupa Vercelli i św. Ambrożego (+397). Szkoły biskupie w działalności „usiłowały skutecznie łączyć kulturę klasyczną z myślą chrześcijańską”,⁴ podobnie jak obecnie czyni się to w seminariach, gdzie poprzez studia filozoficzne przygotowuje się alumna do studium teologii. Nowości w dziedzinie dydaktyczno – wychowawczej rodziły się najczęściej wśród twórców reguł zakonnych, chociażby takiej miary jak św. Pachomiusz (+346), św. Hieronim (+419), św. Benedykt (+543). Przygotowanie do kapłaństwa prowadzono równoległe w diecezjach i zakonach. Zadanie to spełniały szkoły katedralne (biskupie) i przyklasztorne⁵.

W VIII wieku św. Chrodegang (724-766), biskup Metz stał się reformatorem szkół kościelnych. Kształcenie i wychowanie kleru diecezjalnego ujął on w pewien porządek (ramy organizacyjne), ułożył regułę kanoniczną. Kler prowadził życie wspólne pod okiem biskupa – gdzie wychowywano i przysposabiano do stanu duchownego. W tym przedsięwzięciu można upatrywać jakby pierwowzór regulaminu seminaryjnego⁶.

Rozkwit szkolnictwa kościelnego na Zachodzie przypada na czasy Karola Wielkiego, który w 789 r. zarządził urządzenie przy każdym biskupstwie i klasztorze szkoły według reguły Chrodeganga. Od tego czasu przyjęto regularne formy kształcenia duchowieństwa. Zorganizowane w taki sposób szkoły znalazły uznanie papieży. Papież Eugeniusz II na synodzie rzymskim odbytym w 826 r. wydał dekret o zakładaniu szkół katedralnych, jak i jeden z pierwszych przepisów dotyczących spraw formacji duchowieństwa⁷.

Szkoły katedralne i klasztorne zajmowały się przygotowaniem kandydatów do kapłaństwa. Zakres przygotowania duchowieństwa parafialnego był inny niż teologiczne naukowe wykształcenie, jakie zdobywano w klasztorach i wyższych uczelniach. Wykształcenie duchowieństwa parafialnego ograniczało się do wiadomości koniecznych i praktycznych, takich jak wyjaśnianie: Ojciec nasz, Wierzę, przepisów liturgicznych, pewnych wiadomości z prawa kanonicznego, znajomości przepisów

³ Tamże, s. 35-36.

⁴ Tamże, s. 47-48; S. Librowski, Dekret Soboru..., dz. cyt., s. 205.

⁵ Tamże, s. 38-40; S. Librowski, Dekret Soboru..., dz. cyt., s. 205-206.

⁶ *Seminaria Ecclesiae...*, dz. cyt., s. 51-52; A. Petrani, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce, Prawo Kanoniczne* 7 (1964) nr 1-2 s. 127.

⁷ Eugeniusz PP. II, *De vita communi clericorum de (ue scholis apud episcopia et ecclesias (Conc. Romanum, a. 826)*, w: *Enchiridion clericorum. Documenta Ecclesiae futuris sacerdotibus formandis*, Typis Polyglottis Vaticanis 1975, s. 61; A. Petrani, *Szkolnictwo teologiczne...*, dz. cyt., s. 128.

pokutnych, śpiewu kościelnego, umiejętności pisania aktów. Stopień wykształcenia duchowieństwa w porównaniu z ówczesnym poziomem społeczeństwa nie był niski⁸. Zbiór kościelnych ustaw określających zakres studiów teologicznych podaje się w Dekrecie Gracjana. Formacja do kapłaństwa ma wydźwięk pasterski⁹.

Sobór Laterański III (1179) i IV (1215) nie tylko zalecił podniesienie poziomu nauki w szkołach katedralnych, kolegiackich i klasztornych, ale nakazał także erygować urząd prałata scholastyka i kanonika teologa, którym powierzono pieczę nad nauczaniem¹⁰. W XII wieku powstały na Zachodzie studia generalia (uniwersytety), podległe bezpośrednio papieżowi i mające papieskie przyzwolenie na ich otwarcie. Ta praktyka istnieje do dzisiaj w stosunku do uniwersytetów katolickich. W wielu stolicach i ważniejszych ośrodkach europejskich zakładano uniwersytety. Na czoło wybijały się uniwersytety paryski (teologia) i boloński (prawo)¹¹.

Z rozkwitem uniwersytetów rozpoczął się nowy okres dla teologicznego wychowania. Poziom naukowy na niektórych fakultetach uniwersyteckich pod wieloma względami był wyższy (nauki teologiczne były na wysokim poziomie) od poziomu szkół katedralnych. Studia na uniwersytetach miały i negatywne skutki dla kandydatów do kapłaństwa, ponieważ nie dawały przygotowania pasterskiego i nie prowadziły formacji moralnej, a nadto doprowadziły do upadku szkół katedralnych, które cieszyły się mniejszym zainteresowaniem wśród kandydatów do kapłaństwa. Co prawda, dla zabezpieczenia kleryków od zgiełku otoczenia, przy uniwersytetach zakładano specjalne bursy (konwikty). Przykładem jest słynne kolegium paryskie powstałe w 1257 r. z inicjatywy ks. Roberta Sorbony, od którego bierze imię tamtejszy uniwersytet. To wszystko jednak nie przyniosło oczekiwanych rezultatów¹².

W tym czasie istniała spora liczba duchownych, szczególnie duchowieństwa niższego parafialnego, które posiadało wykształcenie prywatne, niewystarczające do potrzeb duszpasterskich tamtych czasów. Brak właściwego przygotowania, ze-

⁸ Hasło „Seminarjum” w: Encyklopedia Kościelna podług Teologicznej Encyklopedji Wetzera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami, wydana przez Michała Nowodwor-skiego, T. XXV, Warszawa 1902 s. 19.

⁹ Zob. c. 2, D. XXXVI.

¹⁰ Alexander PP. III, De scholarum cathedralium magistris (ui clericos gratis doceant (Con. oecum. Lateranense III, a. 1179), w: Enchiridion clericorum. Documenta Ecclesiae futuris sacerdotibus formandis, Typis Polyglottis Vaticanis 1975, s. 70; Innocentius PP. III, De magistro in (ualibet cathedrali ecclesia constituendo et sustentando de (ue clericis diligenter informandis (Conc. oecum. Lateranense IV, a. 1215) w: Enchiridion clericorum. Documenta Ecclesiae futuris sacerdotibus formandis, Typis Polyglottis Vaticanis 1975, s. 72.

¹¹ *Seminaria Ecclesiae...*, dz. cyt., s. 65-66.

¹² Tamże, s. 69-70.

świecczenie kleru, upadek nauk teologicznych na uniwersytetach pod wpływem humanizmu, słabe przygotowanie intelektualne kleru niższego stanowiło grunt pod zasiew religijnej rewolucji. Skutków tego stanu rzeczy należy upatrywać w niedostatecznym zachowaniu przepisu, który wychowanie i pieczę przyszłych kapłanów powierzał biskupowi¹³.

Wraz z rozwojem, specjalizacją nauk, reformacją protestancką (1517) Kościół odczuł poważne braki wśród duchowieństwa. W XVI wieku istniały diecezje gdzie brakowało księży, zwłaszcza w duszpasterstwach wiejskich. Uwidaczniały się braki w wykształceniu jak i stanie moralnym kleru. Zdarzały się próby ucieczki na stronę pseudoreformacji. Kościół szukając wyjścia z tej sytuacji zakładał bractwa kapłańskie i nowe zakony. Wszystko to jednak nie rozwiązało problemu¹⁴.

Oczekiwany Sobór Trydencki (1545-1563) zwołany przez Pawła III zauważył, że jedną z dróg odnowy Kościoła jest odpowiednie kształcenie i wychowanie do kapłaństwa. Dnia 15 lipca 1563 roku podczas 23 sesji tegoż soboru ogłoszono dekret o seminariach diecezjalnych. Dekret rozpoczyna się od słów **Cum adolescentium aetas**: «Ponieważ wiek młodzieńczy, jeżeli nie skieruje się go na odpowiednią drogę, skłonny jest pójść za utudami światowymi, a jeśli od wczesnych lat życia nie będzie prowadzony do pobożności i religijności, zanim złe nawyki opanują ludzi, nigdy w sposób doskonały i bez specjalnej łaski Bożej nie potrafi wytrwać w karności kościelnej, przeto święty Sobór postanowił, ażeby wszystkie kościoły katedralne, metropolitarne i wyższe od nich rangą, w miarę swoich możliwości materialnych, obszaru diecezji, utrzymywały pewną ilość młodzieńców, pochodzących z miasta biskupiego, diecezji czy całej prowincji kościelnej, w kolegium, w wypadku gdy ona tego jeszcze nie posiada, w pobliżu katedry lub w innym stosownym miejscu, obranym przez biskupa, kształcąc ich oraz wychowując w pobożności»¹⁵.

Zaleceniem Soboru było, aby każda diecezja utworzyła seminarium. Dekret porusza zagadnienia związane z seminarium, wymienia kryteria, jakimi winien odznaczać się kandydat do kapłaństwa. Alumni mają żyć według regulaminu, nosić tonsurę i strój kościelny, uczyć się przedmiotów humanistycznych i teologicznych, szczególnie należy zwrócić uwagę w kształceniu alumnów na administrowanie sakramentów. Seminarium podlega biskupowi, który jako założyciel, jest organizatorem życia seminaryjnego, mianuje profesorów, dopuszcza kleryków do święceń. Biskup podaje „Ratio studiorum” jak i podręczniki, które mają obowiązywać w seminarium. Profesorowie mogą zająć w katedrze stallę prałata scholastyka, który

¹³ Hasło „Seminarjum” w: Encyklopedia Kościelna podług Teologicznej Encyklopedji Wetzera i Weltego..., dz. cyt., s. 21.

¹⁴ S. Librowski, Dekret Soboru..., dz. cyt., s. 206.

¹⁵ Conc. Trid. sess. 23 c. 18 de ref.

miał dotychczas opiekę nad szkołą katedralną. W przypadku, gdy biskupi i kapituła katedralna, do których należy troska o założenie, zorganizowanie i funkcjonowanie seminarium nie wywiąże się z obowiązków, wówczas metropolita i synod prowincjonalny winni się odpowiednio ustosunkować do tego faktu¹⁶.

Z dekretu Soboru Trydenckiego wynika, że Kościół zarzucił dotychczasowy sposób przygotowania do kapłaństwa (przypadkowy), a przyjął planowany i wspólnotowy. Przygotowanie do kapłaństwa ma rozpocząć się od najmłodszych lat, aby w sposób odpowiedzialny alumn mógł podjąć swoje trudne zadania¹⁷.

Do najbardziej gorliwych biskupów, którzy wykonali postanowienia Soboru należał biskup mediolański św. Karol Boromeusz. W 1565 r. odbył on synod prowincjonalny, na którym polecił biskupom zakładanie seminariów. Na następnym synodzie prowincjonalnym w 1569 r. ów biskup zalecił innym biskupom, aby wizytowali seminaria, co trzy miesiące i nadawali im konstytucję. „Przepisy seminarium mediolańskiego” św. Karola Boromeusza były bardzo dokładne. Jego „Institutiones Seminarium” stały się pierwszymi dokładniejszymi normami dotyczącymi formacji intelektualnej alumnów i organizacji seminariów¹⁸.

W XVI i XVII w. znaczną część seminariów diecezjalnych przejęli Jezuici, prowadząc w nich nauczanie alumnów. Mieli oni decydujący wpływ na formację intelektualną przyszłych kapłanów. Zakonnicy zwracali szczególną uwagę na studium teologii jak i wymagali znajomości uchwał soborowych i obowiązujących przepisów kościelnych¹⁹.

Na przełomie XVII wieku powstały we Francji trzy zgromadzenia, które zajmowały się prowadzeniem seminariów diecezjalnych: Księża Misjonarze, założeni przez św. Wincentego a Paulo; Sulpicjanie, powołani do życia przez ks. Jana Jakuba Olierę i Eudyści, założeni przez św. Jana Eudesę²⁰.

Księża Misjonarze cieszyli się przychylnością Stolicy Apostolskiej. Papież Innocenty XI (1676-1689) zachęcał biskupów, aby ci powierzali im prowadzenie swoich seminariów. Pierwotnie założyciel zgromadzenia Księży Misjonarzy, św. Wincenty a Paulo (1581-1660) nie planował zajmowania się kształceniem kandydatów do kapłaństwa. W tych czasach duszpasterzy było mało, seminaria nie wszędzie istniały, przygotowanie do kapłaństwa miało jeszcze charakter indywidualny i przypadkowy, studia zaś teologiczne na uniwersytetach nie dawały przygotowania do

¹⁶ Tamże; S. Librowski, Dekret Soboru..., dz. cyt., s. 211-212.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ *Seminaria Ecclesiae...*, dz. cyt., s. 109-111; T. Długosz, *Seminaria duchowne we wschodniej Polsce do r. 1800*, *Collectanea Theologica* 16 (1935) nr 1 s. 36.

¹⁹ L. Piechnik, *Akademia i uczelnie jezuickie*, w: *Dziele teologii katolickiej w Polsce*, pod red. M. Rechowicza, T. II, Cz. 2, Lublin 1975 s. 53.

²⁰ *Seminaria Ecclesiae...*, dz. cyt., s. 120-124.

pracy duszpasterskiej²¹. W takiej sytuacji św. Wincenty a Paulo dostrzegł konieczność bardziej solidnego i wielostronnego przygotowania do kapłaństwa. Zaczął zwracać uwagę na element ascetyczny i rozpoczął akcję rekolekcji dla kandydatów do święceń. Rekolekcje jednak nie mogły być wystarczającym przygotowaniem do kapłaństwa, dlatego następnym etapem formacji przyszłych kapłanów było zakładanie nakazanych przez Sobór Trydencki seminariów i organizowanie przez św. Wincentego tzw. „konferencji wtorkowych”. W 1642 r. św. Wincenty a Paulo podjął eksperyment. Podzielił kandydatów na dwie grupy wiekowe i w ten sposób dał podwaliny pod niższe seminaria²².

W tym czasie w Niemczech powstaje Sodaliczja Bartolimitów (1640) nazywana w Polsce „bartoszkami” lub „komunistami”, która również zajmowała się przygotowaniem do kapłaństwa. Od nich to pochodzi podział studiów kleryckich na trzy szczeble: „humaniora”, filozofia i teologia²³.

W wieku XVIII powstały w Europie nowe instytuty, zakładane z inicjatywy osób duchownych lub świeckich, zajmujące się formacją kapłańską. Dla przykładu można wymienić: Pobożne Stowarzyszenie Kapłanów Robotników, założone w Hiszpanii w 1718 r. przez ks. Franciszka Ferrera, oraz zakon OO. Redemptorystów, powstały we Włoszech w 1732 r., a powołany do istnienia przez św. Alfonsa de Liguori²⁴.

Na przestrzeni XIX w. postępowała dalej reforma i doskonalenie seminariów diecezjalnych. Na skutek kasaty zakonów (na przełomie XVIII i XIX stulecia) w różnych państwach seminaria przechodziły często w ręce kapłanów diecezjalnych. W Europie jak i w innych częściach świata powstawały uniwersytety, instytuty i kolegia katolickie w których kształcili się kapłani, klerycy, zakonnice i świeccy. Na wielu uniwersytetach erygowano wydziały teologiczne. Na przełomie XIX i XX w. seminaria zaczęto dzielić na wyższe oraz niższe. Osiągały one wówczas wysoki poziom naukowy i wychowawczy²⁵.

²¹ J. Dukała, Szkoły Księży Misjonarzy, w: Dzieje teologii katolickiej w Polsce, pod red. M. Rechowicza, T – III, cz. 1, Lublin 1976, s. 106.

²² Por. A. Roche, Roche A., Saint Vincent de Paul and the Formation of Clericis, Freiburg 1964 s. 143.

²³ Seminarium Ecclesiae..., dz. cyt., s. 124-126; S. Librowski, Dekret Soboru..., dz. cyt., s. 232.

²⁴ Seminarium Ecclesiae..., dz. cyt., s. 128-130;

²⁵ Tamże, s. 106-172; S. Librowski, Dekret Soboru..., dz. cyt., s. Tamże, s. 232-233.